

הסיפור החסידי כמודל למנהיגות דתית וחברתית

דינה לויך

החסידות היא תנועה רוחנית, דתית וחברתית שהתרכזה סביב מייסדה הבעש"ט.¹ לאחר מכן הנהיג אותה המגיד ממזריטש ר' דב ממזריטש ובדור השלישי עברה ההנהגה הרוחנית לידי ר' אלימלך מליזענסק.

מה היה כוחם של מנהיגים רוחניים אלו ושל ממשיכיהם? מה סוד גדולתם ויכולת ההשפעה הגדולה שהייתה להם על קהל החסידים שהצטופף בחצרותיהם?

אנסה לענות על שאלות אלו מתוך התבוננות בסיפור החסידי החושף את דמותם של הצדיקים כמנהיגים נערצים ואהובים. הסיפורים שנבחנו הם מדגם מייצג לצדיקי החסידות בכל הדורות.

הבעש"ט (תנ"ח-תק"ך, 1698–1760)

הבעש"ט מייסד החסידות היה בעל אישיות כריזמטית שסחפה אחריה אנשים רבים בתחילת המאה ה-18. הוא הפך למנהיג לא בזכות שושלת נורמטיבית של מסורת העוברת מרב לתלמיד, וכן לא נבחר על פי דבר ה' כפי שהיה למנהיגי עם ישראל. אלא הוא נבחר משום שהייתה לו סמכות של צדיקות,² היינו פעולותיו הצדיקות את בחירתו: ריפא חולים, התיר עגונות, הציל קהילות שלמות מעלילות דם, החייה מתים, החזיר אנשים בתשובה לאחר שגילה את צפונותיו של החוטא וכו'.

1 אברהם גרין, "טיפולוגיה של מנהיגות והצדיק החסיד", בתוך צדיק ועדה (עורך: דוד אסף), ירושלים תשס"א, עמ' 422–444.

2 גרין, שם, עמ' 426.

הוא יצר מהפך בחברה הדתית המסורתית במגעו עם היחיד או עם החבורה.³ כל מי שבא עמו במגע חש שהוא עובר ממצב הוויה אחד לאחר. תחושה זו באה לידי ביטוי בחיות פנימית ובעבודת ה' שנעשתה מתוך שלמות ותמימות. הוא החזיר לחיי ההמונים את השמחה ואת החיות שאבדו בשנות הגלות.⁴ בעקבות הקבלה חי הבעש"ט בתודעה שהוא צינור שעובר מההוויה הרוחנית ומגיע לנפשו של האדם בבחינת: A xis Mundi עמוד העולם.⁵ את קדושתו הוא ינק באופן ישיר מתוך חוויית הזיקה המתמדת של נוכחות עזה של האל אשר העניק לו את כוח הראייה החודרת לנבכי נשמתו של האדם.⁶ הייתה לו יכולת ראייה טוטאלית והסיפורים עליו מעידים שראייה זו הקיפה את כל ברואי העולם, החל מבעלי חיים כמו שוורים וסוסים ועד לבני אדם. הוא ראה את כל האירועים בעלי המשמעות שקרו להם ושיקרו בעתיד לעם היהודי. ראייה נוספת הקשורה להווי הדתי התבטאה ביכולתו לראות את חטאי אדם פלוני או את המצוות שקיים.⁷ הבעש"ט ספג את עולמו הרוחני מספרי קבלה מיוחדים.⁸ על פי הקבלה מכילות אותיות התורה והתפילה את האור האין סופי. האותיות הן כלים וישויות המכילות פנימיות של קדושה והארה אלוקיים.⁹ משום כך דבק הבעש"ט באותיות והגיע בשעת התפילה לאקסטאטיות גבוהה שפסגתה הייתה "קץ הציפור", היינו "היכל המשיח", ושם התפלל על צורכי עמו.¹⁰

האיש הפשוט

הבעש"ט הציג עולם רוחני חדש, ולפיו כל אדם הוא חשוב באשר היותו אדם ולא בשל כמות הידע הלימודי שלו או בשל מעמדו החברתי או הכלכלי. האדם

- 3 חביבה פדיה, "הבעל שם טוב, ר' יעקב מפולנאה והמגיד ממזריטש קווי יסוד לגישה טיפולוגית דתית", דעת 45 (קיץ תש"ס), אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 25–73.
- 4 ראו יצחק אלפסי, החסידות מדור לדור, דעת יוסף, ירושלים תשנ"ה, עמ' 15–26.
- 5 Green, Arthur, "The 'Zaddiq' as 'Axis Mundi' in Later Judaism", *Jaar* 45 (1977), pp. 327–347.
- 6 פדיה, הבעל שם טוב (לעיל הערה 3), שם, עמ' 27.
- 7 פדיה, שם, עמ' 28.
- 8 פדיה, שם, עמ' 36.
- 9 פדיה, שם, עמ' 55.
- 10 ראו שלמה גבריאלי רוזנטל, התגלות הצדיקים, ורשה תרס"ה. עמ' 28; ש"י עגנון, סיפורי הבעש"ט, ירושלים ותל-אביב תשס"ג, 2003, עמ' 31–32; גרסתו של מרטין בובר, אור הגנוז, ירושלים ותל-אביב תשל"ט, עמ' 76.

הפשוט שאינו בקי בלימוד תורה וברזיה אם עבד את ה' בשמחה ובכוונת הלב זכה ליחס של כבוד מהבעש"ט ומשאר צדיקי החסידות. הסיפור החסידי חושף את התפיסה החברתית החדשה הזו שחולל הבעש"ט.¹¹

ר' אלימלך מליזענסק

ר' אלימלך מליזענסק בדור השלישי לחסידות כתב את ספרו הדרשני על פרשת השבוע "נועם אלימלך" ועיצב בו את דמות הצדיק. ר' אלימלך נחשב ל"אבי הצדיקות המעשית". הצדיק בדבריו מאופיין במעורבות חברתית ואחראי לא רק לתחום הרוחני אלא גם לתחום החומרי כדבריו: "דהצדיק הוא המשפיע לישראל את שלוש אלה בני, חיי ומזוני".¹²

ר' אלימלך עסק בתיקון המידות ובמיוחד במידת הגאווה שעל האדם לשבור. גם מידת הכעס עלולה להעצים את עווננו של האדם. כמו כן עסק ר' אלימלך בתכונת החנופה המרחיקה את האדם ממידת האמת. הצדיק כמנהיג חש אחריות לרמתו הרוחנית של עמו, ולכן דן ר' אלימלך פעמים רבות בחשיבותה של התוכחה כאמצעי להחזרת האדם. ר' אלימלך הטיף לבני עמו והשפיע עליו. ידוע הסיפור שהיה עומד ליד העגלה שנסע בה ממקום למקום וסיפר סיפורים ומשלים כדי להחזיר אנשים בתשובה. כמו כן היה מוכיח את עצמו בפני הרבים וכששמעו האנשים את דבריו עשו תשובה.¹³ לימוד תורה, תפילה ומעשים טובים הם הערובה לשבור את היצר הרע, והם המאפשרים לאדם להידבק בבוראו. לדבריו, הצדיק יונק את כוחו בהיותו בדקקות מתמדת בבורא, אולם גם הציבור הקשור אליו מזין את עולמו הרוחני. הדאגה לכלל היא בראש מאווייו של הצדיק.

סיכום

הקב"ה, שראה את עמו הנאנק בגלות הארוכה, שלח להם מנהיגים בעלי עֶצְמָה רוחנית גדולה, והם הצליחו להפיח בעם רוח של אמונה ושל שמחת חיים. הופעתו של הבעש"ט על רקע משברים רוחניים בעקבות אסון השבתאות, אסון פרעות ת"ח-ת"ט והמתח שבין ההנהגה הדתית המסורתית להמון העם, נתנה

11 ראו יואב אלשטיין, מעשה חושב עיונים בסיפור החסידי, תל-אביב תשמ"ד, 18-22.

12 נועם אלימלך, קראקא תרנ"ו, וירא ט ע"א.

13 אוהל אלימלך, אברהם חיים שמחה מיכלזון. אוהל אלימלך, פרעמישלא תר"ע, 1910, סימן כ.

לאלפי בתים יהודיים משמעות חדשה לחייהם בגלות. מעתה יכול היה כל אחד להיות עובד ה' שכן החסידות הניחה את העיקרון של "מלוא כל הארץ כבודו", הקב"ה נמצא לא רק בבתי מדרש, אלא בכל מקום, לרבות בחנותו של הסנדלר ובחנותו של החייט.

עיקרון נוסף מתייחס לכוונת הלב של האדם: "רחמנא לכא בעי". כוונת הלב היא החשובה ובכל עשייה של האדם הוא עשוי להתקרב אל בוראו. על כן גם האדם שלא היה בקי בלימוד הגמרא עשוי היה להתחבר לבוראו על ידי כוונה בתפילה ובעשיותיו היום-יומיות.

הצדיק פתר בעיות כלכליות של החסיד, הוא עסק בפדיון האנשים שהחזיק אסרם וזרקם לבור. אל הצדיק פנו בנושא שידוכים והוא טיפל בקשיים ובגזרות הכלכליות שהשלטון הטיל על הורים שרצו להשיא את בנותיהם.

הרבי הפך למוקד לעלייה לרגל לחסיד המקורב אליו או לכל אדם ששמע את שמעו והיה זקוק לעזרתו. ביתו של הצדיק הפך למקור של הנהגה רוחנית, מדינית וכלכלית לכל אחד מעם ישראל; וידוע שאף גויים רבים באו אליו כדי שיצילם ממחלות וכו'. הצדיקים הפכו למנהיגיהם של חסידים רבים אשר שתו בצמא את דבריהם בבית המדרש, בטישים, בסעודות שבת ובתפילות של הימים הנוראים ומהם קיבלו תמיכה ועידוד למצוקותיהם.

הבעש"ט והוואקילאק

פעמים רבות אנו שואלים כיצד התפתח המנהיג בעם ישראל? מהו מקור גידולו? היכן נולד? היכן למד? מי הם חבריו ומי הם האנשים ששימשו לו מקור השפעה ודוגמה חינוכית. שאלות אלו ראויות להישאל לגבי כל מנהיג ומנהיג, ועל אחת כמה וכמה כשמדובר בבעש"ט שהשפעתו האמונית והחברתית העצומה ניכרת עד ימינו.

בחינת התבנית של נוף מולדתו יש בה כדי להבהיר לנו את העצמות הרוחניות שספג בילדותו ואשר האצילו מאישיותו על כל הסובב אותו בהמשך חייו.

הסיפור החסידי שלפנינו עשוי לתת מענה לשאלות אלו:

ויהי אחר פטירת אביו ויגדל הילד והנה אנשי העיר מפני שיקרה נפש אביו מאוד ביניהם, גמלו חסד עמו ויתנו אותו למלמד שילמוד עמו והצליח בלימודו מאוד, אבל מפני שדרכו היה ללמוד כמה ימים ואחר זה לברוח מבית הספר, ויחפשו אחריו ומצאו אותו יושב לבדו ביער ותלו הדבר מפני שהוא יתום ואין משגיח עליו הוא נער משולח [עזוב, מוזנח] והביאו אותו

עוד הפעם להמלמד. וכן היה כמה פעמים הוא בורח אל היער להתבודד שם. עד אשר בהמשך הזמן נתקרר הדבר ונתייאשו מלתן אותו למלמד. ויגדל הילד שלא כדרך הארץ. וישכור את עצמו להיות בהעלפר [עוזר למלמד] להוליך ולהביא תינוקות של בית רבן אל בית התלמוד [לחדר] ולהוליכן לבית הכנסת לאמור אמן יהא שמיה רבה וקדושה ואמן בקול נעים. וזאת היא עבודתו הקדושה עם תינוקות של בית רבן שהוא הבל שאין בו חטא [שבת קי"ט, ב, ע"ב: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא] ובכל עת הליכת התינוקות היה מזמר עמהם בקול נעים ובחשק רק [רבן] וישמע למרחוק כי עבודתו עלתה למעלה למעלה. כי היה הנחת גדול למעלה כמו מהשיר שהיו הלווים אומרים בבית המקדש והיה עת רצון גדול למעלה. ויבא גם השטן בתוכם, כי הבין עד היכן הדברים מגיעים. ונתיירא לנפשו פן יגיע העת שיתבלע מן הארץ. ויתלבש השטן במכשף אחד. ויהי בעת הליכת הבעש"ט עם התינוקות בחשק רב ובקול זמר אף נעים נתהפך המכשף לחיה רעה הנקראת וואקילאק [זאב מכושף] ויפול עליהם ויניסו כולם מפחדו. ויש מהם שנפלו לחולי רחמנא ליצלן. ויתבטל התמיד [תענית כו ע"ב: בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד]. ויהי אחרי כן ויזכור הבעש"ט על דברי אביו ז"ל שלא יירא משום דבר כי ה' אתו ויתחזק בה' אלוקיו. וילך אל הבעלי בתים אביהם של התינוקות וידבר על לבם, שיתנו הילדים על ידו כי הוא יעמוד עליו ויהרגו בשם ה' ולמה יבטלו בשביל זה תינוקות של בית רבן אשר הוא גדול מאוד? וישמעו לדבריו. ולקח בידו מקל טוב ויהי כאשר הלך עם הילדים בשיר בקול נעים בגיל ורנן נפל עליהם החיה הידוע וירץ אליו ויכהו על מצחו וימת. ולמחרתו נמצא שהערל המכשף מוטל נבילתו לארץ, ומאז נעשה שומר לבית המדרש, וכך היה דרכו שהיו יושבי בית המדרש ניעורים היה ישן וכשישנו הניעורים אזי ניער הישן, ועבד עבודתו עבודה תמה עד שבא העת שינערו בני אדם אז חזר לישן וכסבורים היו שהוא ישן כל הלילה מרישא לסיפא.¹⁴

עיון ראשון בסיפור מבהיר לקורא מהו מצבו המשפחתי של הבעש"ט. הוא יתום. יתמות בגיל כה צעיר עלולה לגרום לתופעות התנהגותיות קשות, כמו תחושת חרדה של נטישה, הסתגרות וחוסר אימון כלפי המבוגרים, חוסר ריכוז ותגובות קשות אחרות. ואכן התנהגות שכזו מאפיינת את הילד בצעירותו. אנשי העיר משתדלים ליצור לו מסגרת חינוכית רגילה כפי שנהוג היה בעם ישראל, היינו להביאו למלמד. הוא הצליח ללמוד אולם לא היה מסוגל להתמיד במסגרת הנוקשה הנורמטיבית שאין בה מעוף לנפשו הגועשת, ועל כן הוא ברח אל היער ושם התבודד.

החברה תלתה התנהגות זאת כתגובה להיותו יתום, אך הקורא חש שגיבור הסיפור הוא בעל נשמה ורגישות לטבע ולכל מה שקיים ביער. לכן הוא נמשך לשם. היער הוא המקום המנוגד לכבלי החברה ולמוסכמותיה¹⁵ נפשו חשה שם את הבורא ואת ניצוצות הקודש המצויים בשבילי היער, בין ענפי העצים, בשיחות החיות והעופות ובפכפוך המים בנהרות ובנחלים. זה הנדבך הראשון לבניית אישיותו של המנהיג בישראל כפי שהיה אצל האבות, אצל משה רבנו ואצל דוד מלך ישראל. עיבוד האדמה ורעיית הצאן במדבר היו מבחנם הראשון של המנהיג. במקום זה הוא נחשף לתכונות הבסיסיות של המנהיג האידאלי, כגון אהבת הנוף והטבע כגילוי לשכינת ה' ויחס של אהבה לחי ולצומח.

מי שחש את "מלוא כל הארץ כבודו" ו"לית אתר פנוי מינה", שהם מיסודות החסידות, הוא האדם המתאים להנהיג את העם הנרמס בגלות על ידי שכניו הגויים.

הילד גדל "שלא כדרך הארץ", היינו הוא יצא דופן ולא התאים לנורמות החברתיות המקובלות. ואז לפתע מתגלית תפנית בהתנהגותו. הוא שכר עצמו להיות העוזר למלמד בהולכת תינוקות של בית רבן אל בית התלמוד. החלטה זו מעידה על תושייה ועל מעשיות שהיו טבועות בו, אלא שענינם הפשוטה של האנשים ושל המלמדים לא הייתה מיומנת דיה להבחין בכך.

התבגרותו הייחודית והשונה מהסטנדרט הרגיל של נערים בגילו היא תוצאה ישירה של מודעות עצמית לכישוריו וליכולותיו. הסיפור מעיד על הכישרון המוזיקלי שהיה לו ואותו הוא שילבו בהולכת הילדים לבית המדרש. הוא עשה

15 הניגוד בין היער ובין העיר הוא מוטיב ידוע בספרות. ראו למשל ש"י עגנון, סיפור פשוט, ירושלים ותל-אביב תשכ"ז, עמ' נה-רעב.

זאת בחשק ובהתלהבות רבה שהשפיעה אף על הילדים. את תחושתו האקסטאטית הוא האציל עליהם, ושירתם עלתה למרומים כשירתם של הלוויים בכית המקדש.¹⁶

הופעתו של השטן בלבוש הזאב פגמה באידיליה שנרקמה בין הנער ובין הילדים, בינם ובין המערכת האלוקית. האיזון בעולם הופר וכעת הרוע עלול היה להשתלט על הארץ. מרגע זה ייקרא הנער בסיפור בשמו הבעש"ט כביטוי להערכה גדולה. ברגע שצריך להילחם נגד אויבי ישראל יש צורך בכוחות נפש ואף בכוחות פיזיים גדולים. הבעש"ט נזכר באביו ובדברי החיזוק ששמע ממנו בילדותו שלא יירא משום דבר ויתחזק באלוקיו.

מנהיג אמתי בעם ישראל הוא מי שמכבד את עברו ומכניע את ראשו בענווה וביראה כלפי הערכים שספג בבית הוריו. התנהגותו של הבעש"ט ממחישה זאת. הוא דבק בתורת האמונה והיראה של אביו. התוצאה ברורה: הוא התמלא בנחישות וברגישות שהוא צלו עליו מהשפע האלוקי ומכוחם הוא ניסה להשפיע על ההורים שלא לתת לרוע להשתלט בעולם. הוא הבטיח להם שיהיה ערב לילדים ויהרוג את הזאב בכוח ה'. לא הייתה בדבריו התרפסות בפניהם, אלא הצגת טיעונים שלא היו מקובלים בחברה היהודית אשר חששה מהגויים והתנהגה כלפיהם ברפיסות ובהנמכת הגב שמא יבולע להם. דבריו של הבעש"ט החדירו עוז וביטחון בנפש ההורים המודאגים והם נענו לבקשתו. פגישתו המחודשת עם החיה האיומה התרחשה על רקע השמעת קולו הנעים שביטא ביטחון גמור בכוח האלוקי שליווה את עשיותיו. הוא רץ אל החיה, הכה אותה במצחה והרגה. מעשה זה הוא רמז לדוד המלך שהרג את גלית במצחו בכחינת "מעשה אבות סימן לבנים".¹⁷ המנהיג בעם ישראל מנכיח את העבר וממנו שואב תעצומות נפש.

מציאת המכשף המת למחרת הייתה ההוכחה הפומבית לניצחונו הפיזי והרוחני של המנהיג הצעיר שהצליח להאחיב את עצמו על הילדים נקיי הדעת

16 האקסטאטיות היא דְבָקוּת נעלה בבורא עד כדי איבוד החושים. היא אחד המאפיינים הבולטים של הסיפור החסידי. ראו יואב אלשטיין, האקסטאזה והסיפור החסידי, רמת-גן תשנ"ח.

17 שמואל א יז, מט. מוטיב המצח נמצא גם במדרש בילקוט שמעוני סימן שפ, חלק א, בהקשר לציץ שעל מצחו של הכוהן הגדול, בספר המוסר חובת הלבבות בנושא מידת הביטחון ובוזהר. צדיקים רבים בחסידות זיהו את מהותו של האדם על פי התבוננות במצחם.

וברי הלבב. כמנהיג ראוי הוא לא התפאר בניצחונו האישי, אלא האמין שהיה זה ניצחונו של בורא עולם.

על מעשה זה תגמלה אותו החברה בהעלאה בדרגה. הוא הפך לשומר של בית המדרש. לא עוד הליכה מסוכנת בדרכים אלא הימצאות תמידית ליד הקודש. שוב בולט הניגוד בין התפיסות החברתיות המקובלות ללימוד ובין דרך הלימוד המקורית של הבעש"ט. הם ישנו בלילה כדרך כל אדם, אך הוא המנהיג, שהוטען בכוח של עבודה תמה, למד את תורת הנסתר דווקא בלילה, בצנעה, הרחק מעינם של בני אדם. כשהאנשים ניעורו בבוקר הוא הלך לישון. הם סברו שהוא ישן כל הלילה כמוהם.

ניתן לומר שסיפור חסידי זה מעצב את דמותו הייחודית של מנהיג רוחני שגדל כיתום ללא תמיכה והכוונה ישירה של הורים. למרות נקודות פתיחה קשות אלו הוא הצליח לעצב את דמותו על פי העקרונות האמוניים שספג בבית הוריו.

הבעש"ט מייצג דרך חדשה בעבודת ה'. דרך מקורית, נועזת, משוחררת מחנופות אנושיות, המצליחה למגנט את הסביבה באופטימיות שלה, בתומתה ובטוהר שבה.

עבודת ה' שלו על ידי השירה והזמרה רוממה את הנפש, הדחיקה את העצבות וזיככה את הנשמה לעבודת ה' תמה מתוך ענווה ומסירות נפש.

הבעש"ט ז"ל בסטאמביל

סיפור נסיעתו של הבעש"ט לארץ ישראל, כשכבר היה נודע ברבים כמנהיג מפורסם, הוא אחד האירועים העלומים בחיי הבעש"ט:

נודע לכול ומפורסם הנסיעה מהבעש"ט ז"ל לארץ הקדושה, כי רצה לראות את עצמו עם הרב הקדוש בעל ספר "אור החיים". ומן השמים עכבוהו והיה לו צרות גדולות בדרך, עד שפעם אחת נעצב וסר רוחו הקדושה ממנו מרוב התלאה ועמל הדרך כנודע לכל, כי לפעמים יפול הצדיק ממדרגתו הגדולה מפאת חסרון השמחה אצלו, אז בטל ממנו הרגשת האהבה והיראה ממנו. ולכן מגודל התלאה והצרות אשר מצאתהו בדרך נסתלק ממנו כל המדרגות הגדולות אשר היה לו מני אז.

ויאמר הבעש"ט ז"ל: "ומה לעשות? אעבוד את הבורא עולם יתברך שמו כשאר בני האדם פשוטים".

והיה לו אתו ספר תהילים אחד, מה שלקח מעיזבון הרב הקדוש ר' אדם בעש"ט ז"ל. ויהי כל ימי הנסיעה בספינה אמר שירות ותשבחות בספר

תהילים כמו אדם פשוט עד בואו לסטאמבול עם בתו הצדקת המפורסמת מרת אדל, אם הבנים האחים הקדושים המפורסמים מורנו הרב אפרים מסדילקב ז"ל בעל המחבר ספר "דגל מחנה אפרים" והרב הקדוש ר' ברוך ממעזיביז ז"ל.

ויהי כבואם לסטאמבול בצר ובמצוק באין לחם ושמלה, והימים ימי ניסן איזה ימים קודם החג הקדוש חג הפסח. מה עשה הרב הבעש"ט ז"ל? הלך לבית המדרש אחד דשם ושם היה דירתו ולמד והתפלל בקטנות המוחין.

ויהי כשני ימים קודם החג, הלכה הצדקת מרת אדל עם חלוק אחד אל הנהר, לשטוף אותה ולכבסה על החג ליתן לאביה הקדוש בחג. ותזכור את מעמדה ואת מעמד אביה, איך הם ריקים מכל בלי לחם ושמלה, כי אין להם לא מצות שמורה ולא יין לארבע כוסות וכל הצטרכות. ותקטן עוד זאת בעיניה בראותה כי סר רוח אביה ממנו, כי הוא בקטנות שוכב בבית המדרש כאחד העם ורוח הקדושה וכל המדרגות הגדולות שהיה לו נסתלקו ממנו. זאת היה לה לצער גדול מאוד ותבכה מאוד על יד הנהר ודמעות רבות ירדו מעיניה באין הפוגות.

אז הלך על ספינה אחת גביר אחד גדול מאוד, וראה הצדקת ההיא בוכה. לא ידעה, אך רחמיו נכמרו עליה בראותה כי עיניה נזלו דמעות לרבבות.

וישאל אותה: "בתי, מה זה תבכה?"

ותאמר: "מה תושיע לי אם תדע?!"

ויאמר לה עוד הפעם: "אולי אוכל להושיעך, הגד נא לי".

ותספר לו, כי יש לה אב אחד קדוש, ותספר כל המוצאות אותם.

ויאמר הגביר: "בתי, מהר נא אל אביך וקרא אותו אלי, ויהי אתי בבית מלחמי יאכל ומייני ישתה". ויסמן לה המקום והבית אשר תבוא שמה.

ותמהר הצדקת אל אביה ותאמר לו כל הדברים, כי גביר אחד מבקשהו על ימי החג להיות אתו. וילך אליו בערב פסח אחר תפילת המנחה, בזמן מנחה קטנה. ויהי אך כדרוך הבעש"ט על מפתן היכל הגביר ובראותו יפוי הבית(יופיו של הבית) וכל מכוניו עם הכלים היפים והנחמדים אשר עמדו שם, נתמלא בשמחה למאוד ורחב ואור פניו שב אליו.

ויקחהו הגביר אל חדר אחד שהיה יפה עד מאוד, ושמה כבודוהו עם כוס יין, ואחר כך עוד כוס אחד מפני הטעם שאמרו חז"ל: "פורתא (מסעד) סעיד וטובא מגריר גריר".

ויהי כאשר שתה הבעש"ט ז"ל היין, אז היין שימח את לבבו ורוחו שב אליו, וכל המדרגות הגדולות שנסתלקו ממנו בעת נפילת המוחין מהדאגה והתלאה חזרו עתה אליו כבראשונה.

ויאמר הבעש"ט ז"ל: "אשכב מעט ואנוח, למען נוכל לספר ביציאת מצרים בלילה ההוא בלי רפיון".

וישכב וישן וירדם. וכמו שעה עשירית בלילה הגביר היה ממתין על הבעש"ט ולא התחיל לעשות הסדר זולתו, ויאמר הגביר: "מה זה היה לאורח הזה? אלך ואראה מה הוא עושה".

ויקח נר בידו ויבט בפניו. וירא, כי האורח ההוא ישן ושתי עיניו דמעות כנהר יזולון, ותהי לפלא בעיניו מאוד. ויעמוד שם מעט להביט ולראות מה תהיה סוף דבר. וירא, כי בכל רגע ורגע נהפך לאיש אחר והדמעות ירדו מאין הפוגות, עד כמעט עיניו יצאו מחוריהן, ואז הרים קול וייקץ.

וירחץ הבעש"ט ז"ל פניו וידיו ויתפלל ערבית. ויקם וילך אל השולחן ויספר ביציאת מצרים עד תומו בהתלהבות גדול כדרכו בקודש, עד כי ירא הגביר מהביט אל פניו בראותו, כי איש אלוקים קדוש ונורא הוא. ויהי כאשר סיימו לאור הבוקר לספר ביציאת מצרים, וישאל הגביר את הבעש"ט ז"ל:

"מה היה בעת שהיה ישן, כי דמעות נזלו עיניו שלא כדרך הטבע, כי אם כשתי צינורות מים. ובהקיצו הרים קול וכמעט נפשו יצאה בדברו ועיניו כמעט יצאו מחוריהן. ויאמר הבעש"ט ז"ל:

"היה לי אז עלית נשמה ושמעתי גזירה גדולה שנגזרה על אחינו בני ישראל בעיר, לגרשם מפה ולהרוג ולהשמיד ולייסרם בלי חמלה. ובכיתי מאוד במר נפשי לבטל הגירה הרעה ולא שמעו אלי. אז קבלתי עלי למסור נפשי לה' בשביל אחינו בני ישראל שלא ימותו ולא ילכו נדחים מפני צר ואוייב. ואז קודם הקיצי מסרתי נפשי וכמעט יצאה נפשי. אז נתעורר רחמנות גדול למעלה וביטלו הגזירה גם בעבור שמסרתי נפשי בשביל אהבת ישראל נתנו לי נפשי בחזרה במתנה. ואיקץ. ואחר התפילה תתגלה הדבר ותדע קושט דברי אמת את אשר אספר לך".

ויהי בבוקר בעת התפילה לא באו להתפלל שני גבירים גדולים אשר התפללו שמה תמיד ערב ובוקר. ויהי כאשר אחרו לבוא עד כי עבר זמן התפילה, ויתפללו כל העם זולתם. ואחר כי השלימו התפילה באו שני הגבירים ויאמרו: "יום טוב! שלום! שלום לנו ולכל ישראל!"

וישאלו העם מה זה חדש, כי לא באו אל מועד התפילה? ויענו: "כמעט קט נגרשו כל היהודים מעירנו. ותהילה לאל יתברך כי בטל הגזירה רעה רחמנא ליצלן". ויספרו כל המוצאות אותם, וכי רחמי השם יתברך גברה מאוד עליהם, כי מצאו חן בעיני אם המלך, והיא הייתה להם למליץ אצל המלך, ויעביר את רעת שר אחד שונא היהודים, אשר כתב לגרשם ולהומם ולייסרם. ותהי להיפך כי שילם גמולו בראשו ויצו להביאו במאסר תחת אשר חפץ לשפוך דם נקיים.

ונתגלה אז הבעש"ט ז"ל. והשם יתברך יושיענו מכל צר ואוייב וינקום נקמתנו וישלח לנו משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.¹⁸

על פי הסיפור רצה הבעש"ט לפגוש את הבן איש חי בעל הספר "אור החיים", אלא שמן השמים עכבוהו.¹⁹ הסיפור מגולל את סבלו הרב ואת אבדן השמחה שליוותה את עבודת ה' שלו. חסרון השמחה גרם לירידתו הרוחנית עד כדי שכחת כל הידע בנגלה ובנסתר שהיה לו.

שעה קשה זו היא שעת מבחן לכל אדם, על אחת כמה וכמה למנהיג בדרגתו של הבעש"ט שאיבד לפתע את כל כוחו הרוחני. מי שהעלה את דמותו של האיש הפשוט ואת כוח כוונתו בשעת התפילה הופך להיות איש פשוט. הבעש"ט מחליט באומץ וללא טרוניות לעבוד את בוראו כאדם פשוט, לקרוא את ספר תהלים ולומר שירות ותשבחות לקב"ה.

אדל בתו, שהצטרפה למסע, כאבה את מצבו הקשה של אביה וכייה בשעת כיבוס בגדיו בנהר עוררו את תשומת לבו של הגביר.

מסירות נפשה של הבת כלפי אביה הקדוש נגעו ללבו והוא הזמינם לליל הסדר לביתו.

עם כניסתו של הבעש"ט לבית הגביר הוא ראה את הכלים היפים שעמדו שם, התמלא שמחה ואור פניו שב אליו. נשאלת השאלה – מדוע? מה היה באותם

18 מנחם מנדל בודק, סיפורים חסידיים (בעריכת גדליה נגאל), ירושלים תשנ"א, עמ' 30–31. ניתוח ספרותי לסיפור, ראו דינה לוי, "גאולה מתחדשת בכל יום", "הצופה" (י"ד בניסן תשס"ז – 2.4.2007); וכן הנ"ל באתר "דעת", גיליון 7, תשס"ז (2007).

19 ר' חיים בן עטר, אור החיים, נולד בעיר סאלי בשנת 1696 ומת בירושלים בט"ו בתמוז תק"ג (1743). הוא חיבר את הספר "אור החיים". ישב בירושלים וייסד בה ישיבה. שמו התפרסם גם ברוסיה ובפולין והיה נערץ על ידי למדנים וחסידיים. כפי החסידים הוא נקרא: "בעל אור החיים הקדוש", ראו אנציקלופדיה יהודית, ערך: ר' חיים בן עטר, אתר "דעת", <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=1643>

כלים כדי להשפיע על הנפש ולהעלותה מדכדוכה? מדוע היין שהגיש לו הגביר החזיר לו את השמחה ואת כל המדרגות הרוחניות שאבדו לו? בפרשנות הגלויה ניתן לומר שהכניסה לבית העשיר בערב פסח, ראיית כלי הכסף והברדלח המצוחצחים, המפגש עם הכנסת האורחים החמה והנדיבה והברכה על היין ריגשו את הבעש"ט עד כדי כך שמצבו הרוחני הירוד נעלם והשמחה שבה אליו. ברגע שהשמחה שרתה עליו יכלו שוב לחזור אליו כוחותיו הרוחניים הקודמים.

בפרשנות מעמיקה יותר ניתן לראות בכלים שראה השתקפות של מצב רוחני. כלומר הוא הבין שמצבו הרוחני עד כה שיקף את "שבירת הכלים" כפי שנתפס בקבלה. תהליך זה התרחש בעולם האצילות כיוון שהספירות בעולם זה קיבלו את האור האלוקי בעצמה שלא יכלו להכיל ולכן נשברו. רסיסי הספירות בזמן "שבירת הכלים" הפכו לקליפות. לאחר מכן נוצרו הספירות בעולם האצילות מחדש, וקיבלו אור ברמת עצמה נמוכה יותר ודרכם החלה השתלשלות העולמות מעולם האצילות לעולמות שמתחתיו, עד שלבסוף נוצר העולם הגשמי שבו מעורבים ניצוצות האור האלוקי בקליפות ובקדושה. החסידות, בעקבות הקבלה, מאמינה שהאדם עשוי לתקן את המצב הרוחני בעולם על ידי העלאת ניצוצות הקדושה מתוך הקליפות, היינו מתוך הטומאה ומתוך הרוע שבעולם.²⁰

נוסף על רצונו של הבעש"ט לפגוש את בן איש חי בארץ ישראל ולהתוודע לגדול הדור כוונתו הייתה לקרב את גאולת עם ישראל יחד עם צדיק הדור ששמו נערץ במזרח אירופה, אלא שמן השמים עכבו את כוונתו של הבעש"ט, ותכניתו לא רק שלא יצאה אל הפועל אלא גרמה לו לשבר נפשי ורוחני.

הכלים בבית הגביר שימשו בפניו כמראה לתיקון "שבירת הכלים", היינו לתיקון מצבו הנפשי המדוכא שהיה בו.²¹ הוא הבין שמסירות הנפש של הגביר, הכנסת האורחים החמה שלו וכיבודו בשתיית היין הם הדרך להעלאת ניצוצות הקודש, ובדרך זו יש ללכת ולא להילחם כנגד גזרת שמים ולהיות בעצבות ובדיכאון. הכלים המבריקים האירו לו את הדרך שבה עליו לפעול. ראייה מחודשת זו הייתה בעבורו הארה משמים ששינתה את מצבו הנפשי, והוא חש

20 ראו בהרחבה יורם יעקבסון, מקבלת האר"י עד לחסידות, אוניברסיטה משודרת, תל-אביב תשמ"ד, עמ' 38-51.

21 הכלים מקבלים משמעות עמוקה בהשפעת המונח הקבלי. תודה לאלים לך קורצוויל על הארה זו.

שמחה של סיפוק ואמונה בכוחותיו הרוחניים. הסיפור מעצב את התהליכים הנפשיים של הבעש"ט כמנהיג שמוכן היה להסתכן בייסורים ובתלאות כדי להביא את הגאולה לכל העם; וכשמטרה זו נמנעה ממנו הוא המשיך להושיע את בני העיר המקומית שאליה נקלע.

תיאור חלומו בפני הגביר הוא עדות למסירות הנפש שלו לבני העיר. בחלומו הייתה לו עליית נשמה, והוא שמע על הפורענות הקשה שנגזרה על יהודי העיר.²² הוא בכה מאוד וניסה לבטל את גזרת השמד, אולם הוא לא נענה. רק כשהיה מוכן למסור את נפשו בעבורם וכמעט שנשמתו יצאה רק אז החזירו לו את נפשו. מסירות הנפש שלו עוררה את רחמי שמים והגזרה בוטלה. כדי לחזק את דבריו הוא הוסיף שלמחרת יתגלו דבריו כנכונים.

אכן כך היה. דבריו של הבעש"ט התאמתו וגדולתו נתגלתה. הסיפור החסידי המעצב את דרך צמיחתו של הבעש"ט כמנהיג מילדותו משמש בעבורנו הקוראים ראי להמחשת מסלול צמיחתו של הצדיק מילדותו ועד הגעתו למנהיגות. הוא לא השיג את המנהיגות מכוח משפחתו או מתוקף מינוי חברתי, אלא מתוקף כריזמה אישית של תכונות מולדות המשלבות עבודה אישית הן מהבחינה הרוחנית והלימודית הן מהבחינה הערכית המוסרית.

הבעש"ט כמנהיג של תנועה חברתית השכיל למצוא מנהיגים רוחניים בעלי כריזמות שהמשיכו את דרכו והפיצו את תורתו החדשה. ממשיכו בדור השני לחסידות היה ר' דב ממזריטש "המגיד" שבבית מדרשו למדו כשלוש מאות תלמידים שנטלו על עצמם את תפקיד הפצת החסידות במזרח אירופה ובגליציה. אחד התלמידים החשובים היה ר' אלימלך מליזענסק דור שלישי לחסידות. הוא נולד בתע"ז ונפטר בכ"א באדר תקמ"ז (1717–1787). בן לר' אליעזר ליפא, יהודי כפרי עשיר שהתגורר בכפר לופוחי שליד טיקטין. הוריו של ר' אלימלך היו ממשפחה מפוארת ומיוחסת. בשנות נעוריו נהג בסיגופים תוך ישיבה בין נמלים וקוצים עוקצניים וערך גלגולי שלג. הוא יצא עם אחיו ר' זושא מאניפולי לגלות כדי להשיב רבים מעוון. בעקבות אחיו ר' זושא התוודע ר' אלימלך לחסידות, הפך לתלמידו של "המגיד" ונמנה על הארי שבחבורה.

22 הבעש"ט העיד על עצמו שבכל שבת בתפילת מוסף זוכה לעליית נשמה. הוא נמצא בעולמות עליונים ומראים לו נשמות קדושות העוסקות בפנימיות התורה ונותנים לו רשות לשמוע וללמד את התורות בסעודה שלישית. ראו שלמה גבריאלי רוזנטל, התגלות צדיקים תפארת צדיקים, גדליה נגאל (עורך), ירושלים תשנ"ו (1996), עמ' 17–20.

ר' אלימלך התיישב בליזענסק שבגליציה. משם הפיץ את תורת החסידות, וקנה לו תלמידים רבים. ספרו "נועם אלימלך" נכתב ונערך על ידי בנו ר' אלעזר ואחיו הקטן ר' אליעזר והמסייע ר' יעקב דב בער הלוי. הספר הובא לדפוס בשנת תקמ"ח (דפוס למברג), ונחשב לאחד מספרי היסוד של החסידות.

ר' אלימלך מפתח בספר את רעיון "הצדיקות המעשית" של הצדיק, שכל מהותו מוקדשת להשפיע על עדתו מבחינה רוחנית וגשמית. ר' אלימלך מצא את המזיגה שבין מיסטיקאי ובין מנהיג חברתי. כפי שמעוצבת דמותו של הצדיק במשנתו אף בחיי היום-יום הגשים ר' אלימלך את אידאל הדבקות המיסטית בשילוב הדאגה לעדתו. סיפורים רבים על כישוריו הרוחניים ועל כוחותיו המטאפיזיים של ר' אלימלך מעידים על גדולתו האישית, על השתדלותו להעלות את דרגתם הרוחנית והמוסרית של תלמידיו ושל חסידיו. אנשים רבים נהרו אל ביתו לקבל את ברכתו ואת עצותיו בכל תחומי החיים.²³ את ייחודו של ר' אלימלך כמנהיג חברתי נבחן בסיפור הבא:

ר' אלימלך ור' שמעלקא מניקלסבורג

כ' [כתבת] בס' [בספר] שמן הטוב ח"ב [חלק ב] אות נ"ג וז"ל [וזה לשונו]: פ"א [פעם אחת] נסע הר"ר [הרבי רבי] אלימלך מליזענסק לנ"ש [לניקלסבורג]. והר"ש [והרבי רבי שמעלקא] נסע לקראתו לא' [לאחת] העיירות. עמד הר"ש [הרבי רבי שמעלקא] לפני ארון הקודש ודרש דרוש בקבלה וחכמת אלוקות דרוש ופולפל. והקהל עמדו ושמעו. וכאשר סיים הר"ש [הרבי רבי שמעלקא] ביקש הר"א [הרבי רבי אלימלך] מהר"ש [מהרבי רבי שמעלקא] שיתן לו רשות להגיד איזה דברים במוסר, ועמד הר"א לפני אה"ק [ארון הקודש] ואמר: אספר לכם מעשה שה' [שהיה]. האדון פאטאצקי נסע מפולין למרחקים על פני תבל לראות מדינות רחוקות ועמו השליש והעגלון. ובבואם למדינה שאין מכירים אותם קשרו

23 ר' אלימלך כמנהיג חברתי דאג להכנסת כלה, ראו אוהל אלימלך (לעיל הערה 13), סימן קטו.

העגלון והשליש קשר והמיתו את אדונם, והשליש תאר א"ע [את עצמו] בשם השר פאטאצקי, והעגלון נעשה שלישו, וכה נסעו ממדינה למדינה. פ"א [פעם אחת] נחלה השר הרמאי ובאו דוקטורים ונתנו לו תרופות קלות, ולא פעלו מאומה עליו, עד שקראו רופא פשוט הנקרא פעלטשער ונתן לו רפואה גסה כמו שנותנים לאיכרים פשוטים והוטב לו ונתרפא. כן ידידי, הרופאים הגדולים (פראפעסארין) בחושבם שהוא השר פאטאצקי נתנו לו רפואות קלות אשר יכולים [לפעול רק על איש ענוג כהשר פאטאצקי, לא כן על איש איכר גס המזג אשר עברו נותנים לעצירות לשתות לוג שמרים לכאב הראש שרעפפין וכדומה. ולכן רק הרופא הקטן כיוון אל המטרה בתרופותיו, כן רבינו הק' [הקדוש] מנ"ש [מניקלשבורג] חושב אתכם למביני מדע ושכל, ואינו יודע האיך האדם חוטא, לזאת נתן לכם דרשות שכליות כמו עבור בני דעת וברי לבב. אבל אני הרופא הקטן אתן לכם תרופות הראויים לבערים בעם. וחשב העריות שבתורה שעברו. זה כאן וזה כאן. והראה באצבעו אל העשירים העומדים בכותל מזרח, והגיד לו לכאן"א [לכל אחד ואחד] פשעו וחטאתו. אז התחילו לבכות במר נפשם ונתעוררו לתשובה. כן שמעתי מאמ"ו [מאדוני אבי ומורי] הגאון החסיד מ' צבי יחזקאל ש' מיכלזאהן אבד"ק [אב בית הדין קהילת] פלונסק ששמע זאת מרבו הגה"ק [הגאון הקדוש] מביאלא זצ"ל [גכר צדיק לברכה] וכ"כ [וכמו כן] הגאב"ק [הגאון אב בית הדין קהילת] סעראצק שי' [שיחיה]. עכ"ל [עד כאן לשוננו].²⁴

דמותו של ר' אלימלך בסיפור

ר' אלימלך מצטייר בסיפור זה כחבר נאמן החש לעזרת ר' שמעלקא חברו הטוב, שבני קהילתו קראו תיגר על מנהיגותו. ר' אלימלך מאופיין בכוח כריזמטי של מנהיג דתי שהצליח לשכנע קהילה שלמה לחזור בתשובה. הוא השתמש בסיפור משל כדרך מתודית מעניינת ומקורית כדי לעורר את סקרנות הקהל.

24 אוהל אלימלך (לעיל הערה 13), סימן קי, עמ' 30–31. ניתוח ספרותי מפורט של הסיפור, ראו דינה לוין, סיפורי ר' אלימלך מליז'נסק הבחינה המטאפיזית והבחינה המוסרית, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"א, עמ' 138–169; הנ"ל אתר "דעת", <http://www.daat.ac.il/daat/sifrut/levin/tohen-2.htm>

המשל מתאר הפקרות מוסרית בהתנהגותם של העגלון ושל שלישו שהרגו את אדונם פוטוצקי, כשנסעו עמו במדינות תבל. השליש העמיד פנים שהוא האדון, וכך המשיכו במסעם. העמדת הפנים לא הועילה להם כשחלו. תרופותיהם של הפרופסורים שהוטעו לחשוב שלפניהם השר פוטוצקי, ולכן נתנו לו תרופות מעודנות המתאימות לאישיותו, לא הועילו. אולם הרופא הכפרי כיוון את תרופותיו הגסות לנשמות גסות אלו ואז נרפאו. רק כשהקהל היה קשוב לו אמר להם ר' אלימלך את הנמשל. ר' שמעלקא הוא הפרופסור שטעה לחשוב שבני קהילתו הם נקיי דעת ומשום כך נתן להם דרשות שכליות ברמה כזו שאיש לא הבינם. אולם אני הרופא הכפרי, המכיר היטב את ההידרדרות המוסרית של הקהילה, יכול לומר לכם את חטאיכם בדרך גלויה ללא פחד ממה שתאמרו. אז הוא הטיח בפני כל אחד ואחד את חטאיו, ולתדהמתם הרכה החלו לבכות והתעוררו לתשובה.

התנהגותו של ר' אלימלך כלפי חברו ר' שמעלקא היא דוגמה אישית לנאמנות ולמסירות לזולת המורחבת למעורבות חברתית כלפי כל הקהילה. כמנהיג רוחני הוא חש דאגה ואכפתיות למצבם הרוחני, ולכן לא בחל בשום דרך חינוכית כדי להוכיחם ולעורר אותם לתשובה. זהו מנהיג בעל אומץ ובעל יכולות מטאפיזיות לדעת מה חטאו של כל אדם. ר' אלימלך בחר בדרך של הטחה גלויה ומפורשת כדי לזעזעם וכדי להסיר מעליהם את השקר ואת הזיוף שבחיהם. תכונה נוספת בולטת במשל ובנמשל היא ענוותנותו של ר' אלימלך והתבטלותו לפני חברו. הוא הפרופסור המשכיל והעדין, ואני הרופא הכפרי המשוחרר מכל גינוני טקס ונימוס ומשום כך מסוגל לומר את האמת בדרך ישירה. בסיפורים נוספים מתוארת מערכת היחסים החדשה שנבנתה בין ר' שמעלקא ובין קהילתו שכתוצאה מדברי המוסר של ר' אלימלך החלו להעריך ולכבד את רבם.²⁵ סיפור נוסף ידגים בפנינו כיצד השתמש ר' אלימלך בכוחו המטאפיזי להצלת בני עמו.

ר' אלימלך וקצרת המרק

בהיותו [ר' מנחם מנדל מרימינוב] מסתופף בצל כ"ק [כבוד קודשו] רבו הקדוש הרבי ר' אלימלך זצ"ל [זכר צדיק לברכה], וטרם נודע לאיש מופת ובעל רוח הקודש והיה כאחד מן החסידים יושבים לפני רבם, קרה הדבר:

25 על תרומתם של ר' שמעלקא ושל ר' משה ליב מסאסוב להצלת בני עמם, ראו אברהם חיים בונם מיכלסון, שמן הטוב, ירושלים 1999, סימן ט.

ביום השבת בסעודה השנייה בשבתו יחד עם כל המסובין לפני רבם, כאשר העמיד המשמש את קערת מרק לפני רבם, לקח הרה"ק [הרב הקדוש] הרבי ר' אלימלך את הקערה והפכה על פיה, ונשפכה המרק. ויצעק רבינו מוה"ר [מורנו הרב] רבי מנחם מענדל מתוך בהלה ופחד: 'אהה, אדוני מורי ורבי, הלוא יקחו אותנו כולנו למאסר, ועתה הניחה מזה'.

המסובין כשומעם את הדברים, כמעט שהתפרצה שחוק מתוך פיהם, אפס מיראת רבם עצרו כוח מלמלאות פיהם שחוק. מורו ורבו הקדוש השיב לו על זה הרגע: 'בני, שלום לנו אל תירא, הלוא אנחנו פה היום כולנו'.

אחר כך סיפר רבם בעצמו מה שעבר ביניהם:

אחד משרי הממשלה, מזימות יעץ להרע לכל היהודים שבמדינה, וכבר ניסה פעמים רבות לכתוב שטנה בספר, ולהביאו לפני המלך כי יתן עליו טבעת המלך. ולא עלתה בידו, כי בכל עת קרה איזה מקרה, שבסיבתה לא היה ראוי הספר להעלותו על שולחן המלך.

והיום גמר כתיבתו, וכל עוולה והשחתה לא נמצא בו למונעו מלהביא אל המלך. ובחפצו לקחת חבית החול לפזר עליו לייבש את הדיו, הפכתה הקערה עם המרק לפועל דמיון, שיעשה גם הוא כן על הכתב, ואז טעה ותחת חבית החול לקח את חבית הדיו, והפכה על הכתב. האברך הזה [הרה"ק הרב הקדוש מרימינוב] ראה את כל הנעשה, והוא היה כל כך מופשט מגשמיות עד שלא ידע שהנני פה, וקא סבר כי בידי ממש הפכתי בית הדיו על הספר, וצעק מרוב פחד ומורא כי יקחו אותנו למאסר. אז ראו כולם, כי זה האברך צופה ברוח הקודש, במקומות אשר עין לא ראתה.²⁶

דרך פעולותיו של ר' אלימלך אנו מתוודעים למערכת היחסים המיוחדת שלו עם תלמידו הקרוב ר' מנחם מנדל מרימינוב. היו אלו יחסי אהדה, הערכה ופרגון.²⁷

26 אוהל אלימלך (לעיל הערה 13), סימן קפה. ניתוח ספרותי לסיפור, ראו דינה לוין, הסיפור החסידי – התשתית המוסרית כבסיס להשגה מטאפיזית, אתר "דעת", אייר תשס"ד (2004).

27 ר' מנחם מנדל נולד בשנת תק"ה ונפטר בשנת תקע"ה (1735–1815). נולד לאביו רבי יוסף חריף. בהיותו בן י"א ביקר פעם אחת אצל המגיד ממזריטש. למד תורה אצל רבי דניאל יפה בברלין ולאחר מכן יחד עם חבריו המגיד מקוזניץ והחווה מלובלין אצל רבי שמלקה מניקלשפורג.

ר' אלימלך מצטייר בסיפור כמנהיג בעל יכולות מטפיזיות הפועל לטובת בני עמו, למרות הסיכון הפיזי שהיה כרוך במעשיו. יכולות רוחניות אלו באות לידי ביטוי בסעודת שבת סביב השולחן לעיני תלמידיו בפעולה טריוויאלית לכאורה של הפיכת כלי המרק ושפיכת המרק על השולחן.

למראה המרק השפוך נזעק התלמיד ר' מנחם מנדל וצעק שכעת יבואו לאסור אותם. ר' אלימלך כמנהיג מחנך הקשוב לתלמידיו, ומעריך את יכולותיהם הבין שתלמידו זיהה את האמת שהסתתרה מאחורי שפיכת המרק, ומיד הרגיעו וסיפר למסובים את השתלשלות העניינים. הסיפור חושף את ענוותנותו של ר' אלימלך שהצליח מספר פעמים לבטל את כתב השטנה של אחד משרי המלך אשר נועד להרע לכל יהודי המדינה. הפעם הביא השר את כתב השטנה למלך ונדרשה רק חתימתו. פעולתו הפיזית של ר' אלימלך בשפיכת המרק גרמה לשר לבחור בדיו במקום בחול. במקום לייבש את הכתוב בחול נמחק הכול על ידי הדיו השפוכה והגזרה בוטלה.

יכולות מטפיזיות לקרוא את הסכנה האורבת לעמו ולסכלה ממרחקים בשילוב ענווה הן חלק מתכונותיו של ר' אלימלך כמנהיג חברתי הדואג לעמו.

סיכום

במספר מצומצם של סיפורים חסידיים אלו בחנו את דמותו של הצדיק כמנהיג שהמצב הרוחני והחברתי של הקהילה ושל העם בכללותו נוגעים לכו, והוא נרתם בכל כישוריו לסייע להם בכל דרך וגם להחזירם בתשובה. הוא מצליח

הוא הגיע למדרגה גבוהה בידיעת הנגלה ושקד במיוחד על לימוד הרי"ף. בבית רבו בניקלשפורג הפך לחסיד נלהב, ומשם עבר לשנים מספר לחצרו של רבי אלימלך מליזענסק שהעריצו מאוד ואמר על ר' מנחם מנדל שהצטיין בהתלהבות עצומה בעבודת ה' כי "ניצוצות של אש פורחים ממצחו".

אחר פטירת רבו מליזענסק הלך חלק ניכר מחסידיו אחר רבי מנחם מנדל שהתיישב בפריסטיק. משם עבר לרימנוב ושמר יצא לתהילה כקדוש ובעל מופת. אלפים נהרו אליו מקרוב ומרחוק והשפעתו גדלה מאוד. בין תלמידיו הגדולים נמנים: רבי נפתלי מרופשיץ, רבי יחזקאל פאנעט רב בגליל זבענבערגען שרשם את תורותיו וסדרן בספר, רבי צבי הירש מזידיטשוב, רבי צבי אלימלך מדינוב רבי משה מסאמבור רבי אליעזר מדזיקוב, רבי יהודה צבי מרוזדף ורבי צבי משרתו וממלא מקומו.

ראו אנציקלופדיה יהודית, ערך: מנחם מנדל מרימינוב, אתר "דעת", <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=115>
ר' אלימלך מסר לר' מנחם מנדל מרימינוב לפני מותו את מוחו, ראו אוהל אלימלך (לעיל הערה 13), סימן קפו.

למלא את משימותיו כמנהיג בכוח אמונתו בקב"ה שהעניק לו יכולות מטאפיזיות וכוח ראייה לנבכי נשמת האדם, וגם כוח ראייה לנעשה במרחקים. יכולות אלו מתממשות רק בזכות העבודה הרוחנית האישית של הצדיק בנוגע לרמתו המוסרית, לטוהר מידותיו ולטוהר מחשבותיו.

בחינתו של הסיפור החסידי העלתה שהוא עשוי לשמש דגם העצמה למנהיגות חינוכית, למנהיגות חברתית ולמנהיגות דתית, ולכן ניתן להפנים מתוכו ערכים מוסריים ואמוניים בכל מסגרות החינוך הקיימות במדינת ישראל.

